

Італьянскія сляды ў публіцыстычнай літаратуры Беларусі 50–60-х гадоў XVI стагоддзя

У.І. ЧАРОТА

Артыкул прысвечаны рэцэпцыі італьянскага мастацтва слова публіцыстычнай літаратурай Беларусі 50–60-х гг. XVI ст. Праведзенае даследаванне дазваляе меркаваць, што аўтары такіх літаратурных помнікаў, як адказ Мікалая Радзівіла Чорнага на ліст папскага нунцыя Алаізія Ліпамана (1556) і «Размова паляка з літвінам...» (1564), былі знаёмы са спадчынай Дантэ Аліг'еры, Дж. Саванаролы, Н. Макіявелі. Яны абапіралася на творы італьянскіх пісьменнікаў, падмацоўваючы свае меркаванні спасылкамі на іх як на безумоўныя аўтарытэты.

Ключавыя словы: публіцыстычная літаратура Беларусі, Рэфармацыя, Мікалай Радзівіл Чорны, трактат, Дж. Саванарола, Дантэ Аліг'еры, «Размова паляка з літвінам...», Н. Макіявелі.

The article is devoted to the reception of Italian literature by the publicistic literature of Belarus in the 50s and 60s of the 16th century. The study allowed to suppose that the authors of such literary monuments as the answer of Mikolaj Radziwiłł Chorny to the letter written by papal nuncio Aloisio Lippomano (1556) and «Rozmowa Polaka z Litwinem...» (1564) read the works by Dante Alighieri, G. Savonarola, N. Machiavelli. They based on the works of Italian writers, supporting their opinions with references to them as indisputable authorities.

Keywords: publicistic literature of Belarus, Reformation, Mikolaj Radziwiłł Chorny, treatise, G. Savonarola, Dante Alighieri, «Rozmowa Polaka z Litwinem...», N. Machiavelli.

Адзін з асноўных шляхоў развіцця мастацтва слова Беларусі другой паловы XVI ст. прадвызначаўся працэсамі, якія адбываліся ў рэлігійнай, палітычнай, сацыяльнай сферах жыцця Вялікага княства Літоўскага. Многія з напісаных у той перыяд твораў, якія дайшлі да нас, з'яўляюцца водгукамі на канкрэтныя падзеі ў дзяржаве. У іх аўтары ўздымалі зладзённыя пытанні і вялі ўпартую, непрымірымую барацьбу за душы і розумы сваіх чытачоў. Тагачасную публіцыстычную літаратуру, якая «...мела разгалінаваную, мнагастайную жанравую сістэму» [1, с. 382], умоўна падзяляюць на рэлігійную і свецкую. Узбуйненне першай з названых плыняў было абумоўлена тым, што на тэрыторыі ВКЛ у сярэдзіне XVI ст. шырока распаўсюджваюцца ідэі Рэфармацыі. Найбольш актыўнай і ўплывовай асобай, якія садзейнічала развіццю пратэстанцкага руху на беларускіх землях, быў дзяржаўны і ваенны дзеяч Мікалай Радзівіл Чорны (1515–1565). Пры яго падтрымцы засноўваліся кальвінісцкія зборы ў розных гарадах і мястэчках, а ў Брэсце і Нясвіжы з'явіліся друкарні. Акрамя таго, яго імем і прозвішчам падпісаны адказ на ліст папскага нунцыя Алаізія Ліпамана – «аб'ёмны тэалагічны трактат», які «...як адна з першых праяў рэфармацыйнай палемікі адкрываў новую старонку ў публіцыстычнай літаратуры Беларусі» [1, с. 391, 395]. Па словах літоўскай даследчыцы Д. Пацютэ, адказ ваяводы віленскага «...стаў маніфестам Рэфармацыі і быў выдадзены з дадаткамі як першы ўзор антырымскай рэлігійнай палемікі ў рэгіёне» [2, с. 240] (*Тут і далей пераклад з рускай, польскай, лацінскай і італьянскай моў наш.* – У. Ч.).

Звернемся да гісторыі стварэння гэтага помніка рэлігійнай публіцыстычнай літаратуры Беларусі і паспрабуем высветліць, дзякуючы чым намаганням змест ліста Алаізія Ліпамана і адказу на яго Мікалая Радзівіла Чорнага стаў вядомы шырокай публіцы ў Еўропе і на каго з італьянцаў і з якой мэтай спасылаліся аўтар у сваім адказе.

Папскім нунцыем у Польшчы тады быў Луіджы (Алаізій) Ліпамана (Lippomano Luigi (Aloisio); 1496–1559), біскуп Вероны. Асноўная мэта яго місіі – «...супрацьдзеянне распаўсюджванню ерэтычных ідэй у краіне» [2, с. 241]. І вось ён 28 кастрычніка 1555 г. прыбыў у Вільню, дзе на той час знаходзіўся кароль польскі і вялікі князь літоўскі Жыгімонт II Аўгуст, і заставаўся ў сталіцы ВКЛ два месяцы [2, с. 242]. За гэты час нунцый некалькі разоў сустрэўся з каралём польскім, якога паспрабаваў «...схіліць... да рэпрэсій у адносінах да евангелікаў» [3, с. 1], а таксама з ваяводам віленскім [2, с. 242]. Не знайшоўшы падтрымкі ў караля, талерантнага ў адносінах да розных канфесій, ён вярнуўся ў Польшчу. А 21 лютага

1556 г. [3, s. 1], [4, p. 16], [5, Bl. 13] напісаў ліст Мікалаю Радзівілу Чорнаму з абвінавачваннем, што той – «...найвялікшы герэтык ды важак усіх герэтыкоў у гэтым слаўным каралеўстве...» [6, с. 214], што ён «...адступіў ад праўдзівай хрысціянскай веры...» [6, с. 213]. У гэтым жа лісце змяшчаўся і заклік вярнуцца ў лона Католіцкай царквы і выкараніць «...тую фальшывую навуку, якую... да гэтай пары пашыраў» [6, с. 215].

1 верасня 1556 г. на гэты ліст папскага нунцыя быў падрыхтаваны адказ ваяводы віленскага – па сутнасці, маніфест рэфармацыйнага руху ў Вялікім княстве Літоўскім. Мікалай Радзівіл выклаў сваё разуменне сапраўднай хрысціянскай веры, а разам з тым і прынцыпова крытычны погляд на Католіцкую царкву. А ў тэксе адказа змяшчалася спасылка на словы дамініканскага прапаведніка, рэлігійнага і палітычнага дзеяча, пісьменніка Джыролама Саванаролы (Savonarola Girolamo; 1452–1498): «...(ut hic Savonarolae vestri, viri optimi & christianissimi, quem citra vel ultra annos centum Synagoga vestra impie ac crudeliter condemnavit, utar verbis) silvestris & efferus, porcus immundus, porcus superbus, porcus luxuriosus, indomitus ac crudelis. Haec est huius vestri Vicarij ipsissima pictura...» [4, p. 49–50]. У брэсцкім выданні 1559 г. гэты ўрывак на польскай мове мае наступны выгляд: «A właśnie w tym mogę wspominać słowa onego Sawanorelle (sic), człowieka ślachtetnego a prawie krześcijańskiego, ktorego około sta lat bożnica wasza złościwa okrutnie zatraciła a niemiłościwie zamordowała, który go mianował być wieprzem leśnym a okrutnem, wieprzem nieczystem a plugawym, wieprzem pysznem a cudzołożnym, srogiem a nigdy nie skroconym. A toć jest tego waszego wikaryego nawłaśniejszy kontrefet...» [3, s. 18]. Н. Шэіна і А. Унучак гэта пераклалі так: «А яшчэ да таго ўзгадаю словы Саванаролы, сапраўднага хрысціяніна, шляхетнага чалавека, гадоў сто таму бязлітасна вамі замардаванага, які назваў папу дзікім ды жорсткім вепруком, паганым ды плюгавым вепруком, пыхлівым, распусным ды шалёным вепруком. Сапраўды, усё гэта – існасьць вашага вікарыя...» [6, с. 230]. Хутчэй за ўсё, тут маюцца на ўвазе словы з «Expositio Psalmi LXXVIII. Qui regis Israel»: «Aper porcus est: porcus immundus: porcus superbus: porcus crudelis/non domesticus: sed de silva: Luxuriosus clericus: libidinosus sacerdos: qui non homo est: sed bestia...» [7, f. 8] (Літаральны пераклад: «Дзікі вярпук – вярпук нячысты: вярпук пыхлівы: вярпук люты/не свойскі, а лясны: Юрлівы клірык: распусны святар: які не чалавек: а жывёла...»).

Выкрыць бязлітаснасьць і крыважэрнасць папства ў стаўленні да іншадумцаў і іншаверцаў аўтару ліста дапамагалі не толькі словы італьянскага прапаведніка з «Expositio Psalmi LXXVIII. Qui regis Israel», але і напамін пра абставіны яго смерці. Справа ў тым, што Джыролама Саванарола – верны служыцель Католіцкай царквы, манах дамініканскага ордэна, які заклікаў прытрымлівацца норм па-сапраўднаму хрысціянскага жыцця, настойваў на неабходнасці духоўнага, маральнага ачышчэння грамадства, – быў адлучаны ад царквы, кінуты ў турму, дзе яго катавалі, затым павешаны на плошчы Сіньёрыі ў Фларэнцыі, а цела яго было спалена.

Між тым, выкарыстаная ў адказе спасылка неабавязкова сведчыць пра тое, што віленскі ваявода сам чытаў і добра памятаў тэкст «Expositio Psalmi LXXVIII. Qui regis Israel». Нельга выключаць, што аўтарства адказу наогул належыць не Мікалаю Радзівілу, а некаму з яго прыдворных альбо аднаверцаў-аднадумцаў; магчыма таксама, што гэта плён калектыўнай творчасці. Ды як бы ні было, але факт застаецца фактам: у помніку айчыннай публіцыстычнай літаратуры другой паловы XVI ст., пад якім падпісаўся Мікалай Радзівіл Чорны, спасылка на працу «Expositio Psalmi LXXVIII. Qui regis Israel» Джыролама Саванаролы маецца.

А тое, што змест як ліста Алаізія Ліпамана, так і палемічнага адказу на яго стаў вядомы шырокай публіцы ў Еўропе, гэта заслуга яшчэ аднаго ўрадженца італьянскіх зямель – П'ера (П'этра) Паала Верджэрыя Малодшага (італ. Vergerio Pietro (Pier) Paolo il Giovane, лац. Vergerius Petrus Paulus; 1498–1565), імя і прозвішча якога ў беларускіх крыніцах часцей за ўсё гучыць як Пётр Павел Вергерый (Верджэрыё). Разуменячы, што распаўсюджванню лютэранства ў Польшчы і ВКЛ маглі паспрыяць Жыгімонт II Аўгуст і Мікалай Радзівіл Чорны, гэты рэфармацыйны дзеяч імкнецца наладзіць з імі сувязі. Відаць, дзеля таго, каб звярнуць увагу караля і ваяводы віленскага на сябе і сваю дзейнасць, ён прысвячае ім свае выданні [гл.: 2, с. 236, 238–239]. Мяркуючы па ўсім, яму гэта ўдалося. У Вільню ўрадженец італьянскіх зямель прыбыў 4 верасня 1556 г. і знаходзіўся там да 12 лістапада [2, с. 237]. Пра наведванне сталіцы Вялікага княства Літоўскага П.П. Верджэрыя згадвае ў сваім памфлеце «A gl'inquisitori che sono per l'Italia» («Да інквізітараў, якія ў Італіі»; 1559), выдадзеным у горадзе Цюбінген: «La Bibbia adunque e' tradotta e stampata, già qualche anno fa, nella lingua

Rutena io l'hebbi nella città di Vilna in Lituania, ove vidi una gran chiesa de Ruteni e moltissime, infin oltre Boristene, ne sono» [8, p. 47] (Літаральны пераклад: «Біблію ж, перакладзеную і надрукаваную, ужо некалькі гадоў таму, на рускай мове я меў у горадзе Вільна ў Літве, дзе бачыў вялікую царкву Рускіх, і вялікая колькасць іх ёсць нават за Барысфенам»). Рускі вучоны-кнігазнавец Я.Л. Неміроўскі лічыць, што Бібліяй на рускай мове, якую меў італьянскі дзеяч Рэфармацыі, «...магло быць толькі адно з пражскіх выданняў Скарыны» [9, с. 511]. Але для нас больш істотна іншае – што П.П. Верджэрыя ў 1556 г. выдаў лісты А. Ліпамана і М. Радзівіла на лацінскай мове ў Кёнігсбергу [4], а праз год там жа надрукаваў іх яшчэ і па-нямецку [5]. Дзеся паўнаты інфармацыі пра тагачасныя выданні гэтых двух лістоў на розных мовах згадаем таксама, што іх пераклад на польскую мову, аўтарам якога лічыцца Мікалай Рэй, убачыў свет ў Брэсце-Літоўскім у 1559 г. [3, s. 2].

У рамках дадзенага даследавання цікавасць для нас уяўляе таксама наступнае паведамленне старшыні Дантаўскай камісіі АН СССР, музыказнаўца і літаратуразнаўца І.Ф. Бэлзы пра ваяводу віленскага: «Па распараджэнні прызнанага правадыра кальвіністаў Рэчы Паспалітай вялікага канцлера літоўскага Мікалая Радзівіла (Чорнага) выконваецца копія з партрэта Дантэ, замоўленага ў XV ст. будаўнікамі кафедральнага сабора Santa Maria del Fiore ў Фларэнцыі мастаку Даменіка Мікаліна, які ўбраў паэта ў пурпур рымскіх цэзараў, паводле загаду Баніфацыя VIII дазволенага насіць толькі кардыналам. Копія гэтая ажно да пачатку XIX ст. захоўвалася ў віленскім палацы Міхала Клеафаса Агінскага, які, вандруючы па Італіі пасля паражэння паўстання Касцюшкі, наведаў Равену, каб пакланіцца грабніцы Дантэ» [10, с. 6]. З працытаванага вынікае, што Мікалай Радзівіл Чорны ведаў пра творчасць вялікага італьянскага паэта Дантэ Аліг'еры (Dante Alighieri; 1265–1321); аднак пра тое, калі, дзе і як канцлер ВКЛ пазнаёміўся з яго творчай спадчынай, дакладна невядома. Адбылося гэта, магчыма, падчас вучобы, падарожжаў за мяжу. Цалкам верагодна таксама, што ён мог прачытаць той ці іншы твор Дантэ цалкам або ў фрагментах і на сваёй радзіме, бо, як сцвярджае І.В. Саверчанка, у XVI ст. «...выданні заходніх друкарняў... у вялікай колькасці распаўсюджваліся на абшарах нашай дзяржавы» [11, с. 45]. Агульнавядома, што Мікалай Радзівіл быў фундатарам бібліятэкі ў Нясвіжы, для якой замаўляў кнігі з розных друкарняў Еўропы. І.Ф. Бэлза таксама адзначае: «У эпоху Рэфармацыі і Контррэфармацыі моцна акцэнтаваліся антыпапскія выказванні паэта...» [10, с. 5]. У прыватнасці, тыя, што змяшчае Песня XIX «Пекла», якая «...атрымала надзвычайна шырокае распаўсюджанне ў эпоху Рэфармацыі, у тым ліку і ў славянскіх краінах» [10, с. 6]. Дарэчы, расійскі даследчык лічыць, што цікавасць Мікалая Радзівіла да асобы Дантэ звязана менавіта з яго крытыкай папства, што адпавядала веравызнаўчым поглядам самога прадстаўніка магнатскага роду.

Слушным таксама ўяўляецца меркаванне І.В. Саверчанкі наконт таго, што «...значны ўздым літаратурнай публіцыстыкі быў выкліканы агульнадзяржаўнай дыскусіяй вакол прынцыпаў вайскова-палітычнага пагаднення Вялікага княства Літоўскага з Польшчай» [1, с. 384–385]. Маецца на ўвазе пагадненне, падпісанае ў 1569 г. і агульна вядомае як Люблінская унія. Абмеркаванню гэтага пытання прысвечаны і надрукаваны без указання аўтара, месца і года выдання польскамоўны трактат «Rozmowa Polaka z Litwinem...» («Размова паляка з ліцвінам...»; 1564), які з'яўляецца яскравым узорам свецкай плыні ў публіцыстычнай літаратуры Беларусі другой паловы XVI ст. Гэты ананімны твор, напісаны ў форме дыялогу, стаў адказам на працу «Quincuph» («Квінкункс»; 1564) Станіслава Ажахоўскага, які ў «ганебным і памылковым пісанні» сваім «...слаўнае Княства Літоўскае зняважыць хацеў...» [12, s. II] і «...адстойваў тэзіс пра тое, што Вялікае Княства Літоўскае павінна цалкам увайсці, інкарпаравацца ў склад Польшчы» [11, с. 72]. Аўтар «Размовы...» атаясамлівае сябе з Ліцвінам і ад яго імя палемізуе з Палякам, г. зн. з С. Ажахоўскім, абараняючы гонар княства і адстойваючы яго інтарэсы пры заключэнні уніі з Каронай Польскай. Наяўнасць у «Размове паляка з ліцвінам...» шматлікіх цытат, спасылак на розныя творы і працы Айцоў Царквы, старажытнагрэчаскіх і старажытнарымскіх філосафаў, пісьменнікаў, дзяржаўных і палітычных дзеячаў, прамоўцаў, гісторыкаў, дае падставы лічыць, што той, хто яе напісаў, атрымаў добрую адукацыю. Большасць замежных і айчынных даследчыкаў аўтарства гэтага трактата прыпісвае дзяржаўнаму дзеячу ВКЛ польскага паходжання, гісторыку, «апалагету Літвы» [13, s. 71], юрысту і пісьменніку Аўгусціну Ратундусу (сапр. Мялескі; каля 1520–1582). Такая версія ўскосна падмацоўваецца і тым, што Ліцвін, разважаючы пра спадчынныя манархіі з іх уладарамі, заяўляе

Паляку: «Nie czytałeś kiedy Nicolaum Maciavellum po włosku, który pisał de principe? Ten wywodzi in 2 cap., iż dziedziczny a w onym państwie urodzony pan jest lepszy i pożyteczniejszy rzeczy pospolitej, niż cudzy abo z inąd nabyty, i dawa tam przykładów kilka naszego wieku o tym» [12, s. 62] (Пераклад: «Ці чытаў ты калі-небудзь Нікалò Макіявелі па-італьянску, які пісаў пра ўладара? Той у Раззеле 2 робіць выснову, што ўладар спадчынны і народжаны ў той дзяржаве з'яўляецца лепшым і больш карысным для дзяржавы, чым чужы або з іншага месца набыты, і прыводзіць там некалькі прыкладаў гэтага з нашых часоў»). Аўтар «Размовы...» мае на ўвазе трактат «Уладар» («Il principe»; 1513, выд. 1532) Нікалò Макіявелі (Machiavelli Niccolò; 1469–1527), дзе ў Раззеле II. «Пра ўладарствы спадчынныя» чытаем наступнае: «Скажу адразу, што ўтрымліваць уладу ў дзяржавах спадчынных і звыклых з панаваннем роду свайго ўладара меней цяжка, чым у новых, бо дзеля гэтага дастаткова не пераступаць звычаяў, заведзеных продкамі, і не прыспешваць хады падзеяў; так што нават калі ўладар не вызначаецца асаблівымі здольнасцямі, ён зможа ўтрымацца пры ўладзе, калі толькі яго не пазбавіць гэтай улады нейкая надзвычайная і неадольная сіла, але і тады ён зможа яе вярнуць пры першай-лепшай няўдачы ўзурпатара.

Прыкладам таму ў нас у Італіі можа быць князь фэрарскі, які ўстаяў перад нападамі венецыянцаў у 1484 г. і папы Юлія ў 1510 г. па адной той прычыне, што яго род здаўна стаяў на чале яго роднага княства. Бо паколькі ўладар па крыві мае менш падставаў і менш патрэбы прыгнятаць падданных, то да яго абавязкова будуць ставіцца з большай любоўю, і калі ён праз нейкія празмерныя свае заганы не выкліча да сябе нянавісці, то можна з упэўненасцю чакаць, што ўсе будуць адчуваць да яго натуральную зычлівасць» (пер. Зм. Коласа) [14, с. 8].

Польскі гісторык Юзаф Кажанеўскі, якім у 1890 г. «Rozmowa Polaka z Litwinem...» была перавыдадзена, прымаючы пад увагу працытаваныя намі пытанне Ліцвіна Паляку і сціслы пераказ другога раздзела трактата «Уладар», у заўвагах пісаў: «Гэта адзін з рэдкіх доказаў таго, што наша палітычная літаратура абавіралася на італьянскія творы, па-італьянску чытання» [12, s. 85]. Такім чынам, на падставе дадзенага ўрыўка з «Размовы...» даследчык зрабіў лагічную выснову, што яе аўтар валодаў італьянскай мовай і пазнаёміўся з творам Н. Макіявелі ў арыгінале. А як вядома, А. Ратундус атрымліваў адукацыю не толькі ў Познані і Вітэнбергу, але і ў Падуі [13, s. 72–77].

Падсумоўваючы, адзначым наступнае: праведзенае намі даследаванне дазваляе меркаваць, што аўтары такіх помнікаў публіцыстычнай літаратуры Беларусі другой паловы XVI стагоддзя, як адказ Мікалая Радзівіла Чорнага на ліст папскага нунцыя Алаізія Ліпамана (1556) і «Размова паляка з ліцвінам...» (1564), былі знаёмы са спадчынай Дантэ Аліг'еры, Дж. Саванаролы, Н. Макіявелі. Яны абавіралася на творы італьянскіх пісьменнікаў, падмацоўваючы свае меркаванні спасылкамі на іх як на безумоўныя аўтарытэты.

Літаратура

1. Саверчанка, І. В. Публіцыстычная літаратура / І. В. Саверчанка // Гісторыя беларускай літаратуры XI–XIX стагоддзяў : у 2 т. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т літ. імя Янкі Купалы ; рэдкал.: У. В. Гніламёдаў [і інш.]. – Мінск, 2006. – Т. 1. – С. 382–406.
2. Поцюте, Д. Пьетро Паоло Верджерио – первый издатель реформационных полемических сочинений в Литве (1556) / Д. Поцюте // Религия. Церковь. Общество : Исследования и публикации по теологии и религии / под ред. А. Ю. Прилуцкого. – СПб., 2017. – Вып. 6. – С. 232–259.
3. Dwa listy łacińskie Aloizego Lipomana i Mikołaja Radziwiłła / w przekł. pol. M. Reja ; z pierwodruku r. 1559 wydał Ign. Chrzanowski. – Warszawa : Skład Główny w księgarni E. Wende i Spółka, 1905. – 38 s.
4. Duae epistolae altera Aloysii Lipomani Veneti, Episcopi Veronae, Rom : Pontificis in Polonia Legati, ad Illustrissimum Principem D. Nicolaum Radivilum Palatinum Vuilnensem, &c. Altera vero eiusdem Illustrissimi D. Radivili ad Episcopum, et Legatum illum. – Regiomonti Borussiae : excudebat Ioannes Daubmannus, 1556. – [142] p.
5. Zwen Sendbrieff. Einer vom Römischen Bapstlichen Legaten inn Polen Aloysio Lipomano Bischoff zu Verona / an den Durchleuchtigen Fürsten und Herrn / Herrn Nicolaum Radziwillen Vilnischen Woywoden. Der ander des selben Fürsten Herrn Radziwillen / an gemelten Bischoff unnd Legaten geschrieben. – Königsberg inn Preussen : gedr. durch Johann Daubman, 1557. – [77] Bl.
6. Два лісты, адзін Алёіза Ліпамана, Вэнэцыянца, біскупа Вэрона, пасла Папы Рымскага ў Польшчы, да Яснавяльможнага Князя і Пана Мікалая Радзівіла, віленскага ваяводы, а другі таго

самага Яснавяльможнага Пана да гэтага біскупа і папскага пасла, зь якіх кожны хрысціянін можа добра зразумець, як слушна ён павінен пабожна жыць ; пер. з пол. мовы Н. Шэіна, А. Унучак // *Arche-Pachatak*. – 2012. – № 1–2. – С. 213–248.

7. Savonarola, G. Incipit expositio Fratris Hieronymi Ferrariensis psalmi LXXVIII. Qui regis Israel per modum orationis / G. Savonarola. – Impressum Florentiae : per ser Franciscum de Bonaccursiis impensis Ser Petri Pacini de Piscia, 1496. – [14] f.

8. Vergerio, P. P. A gl'inquisitori che sono per l'Italia. Del Catalogo di libri eretici, stampato in Roma nell'Anno presente / P. P. Vergerio. – Tubingae : s.n., 1559. – 54, [2] p.

9. Немировский, Е. Л. Франциск Скорина : жизнь и деятельность белорусского просветителя / Е. Л. Немировский ; науч. ред. В. А. Чемерицкий. – Минск : Маст. літ., 1990. – 596 с.

10. Бэлза, И. Данте и культура славянских народов / И. Бэлза // *Советское славяноведение*. – 1965. – № 4. – С. 3–16.

11. Саверчанка, І. Aurea mediocritas. Кніжна-пісьмовая культура Беларусі : Адраджэнне і ранняе барока / І. Саверчанка. – Мінск : Тэхналогія, 1998. – 319 с.

12. Rozmowa Polaka z Litwinem. 1564 / wyd. J. Korzeniowski. – W Krakowie : Wydaw. Akad. Umiejetnosci, W Druk. C. K. Uniw. Jagiellońskiego, 1890. – VIII, 92 s.

13. Baryczowa, M. Augustyn Rotundus Mieleski, wójt wileński, pierwszy historyk i apologeta Litwy / M. Baryczowa // *Ateneum Wileńskie*. – 1935. – Rocz. X. – S. 71–96.

14. Мак'явэлі, Н. Уладар / Н. Мак'явэлі ; пер. з італ. Зм. Коласа. – Мінск : Зміцер Колас, 2008. – 134 с.

Цэнтр ісследованняў беларускай культуры,
языка і літаратуры НАН Беларусі

Поступила в редакцию 17.07.2024